

Н. В. Павлюк

к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ ПРАВОВОЇ (ЮРИДИЧНОЇ) ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Стаття присвячена дослідженню формуванню у процесі юридичної освіти правової культури та правосвідомості майбутніх юристів. Наголошується, що підготовка цивілізованих професіоналів повинна відповідати світовому рівню цивілізації, характерному ствердженню в житті ідей та норм гуманізму, демократії, правової держави і суспільства з ринковою економікою. Демократизація сучасного українського суспільства і гуманізація освіти висувають також підвищені вимоги до правосвідомості майбутніх юристів. Від цього залежить їх соціально-правова, громадянська активність, готовність брати участь у зміцненні законності та правопорядку. Центральною ідеєю системи юридичної освіти та підготовки професійних юридичних кадрів є формування високого рівня правової культури та правосвідомості майбутніх юристів, оскільки від якісного вирішення цієї задачі безпосередньо залежить професійний рівень випускника: його компетентність, усвідомлене розуміння цінності самого права, практична готовність до майбутньої професії, стійкість до професійної деформації тощо. Формування правової культури і правосвідомості майбутніх юристів під час отримання правової освіти, має ґрунтуватися на роз'ясненні призначення і сенсу правових настанов, що сприятиме глибокому усвідомленню їх ролі, соціальної значимості, доцільності і необхідності дотримання. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, виконання професійних обов'язків у сфері права, до постійного розвитку, самоосвіти та вдосконалення, а також реалізації набутих знань, умінь та навичок, бути відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів. Тому, формування правової культури і правосвідомості майбутніх юристів під час отримання правової освіти, має ґрунтуватися на роз'ясненні призначення і сенсу правових настанов, що сприятиме глибокому усвідомленню їх ролі, соціальної значимості, доцільності і необхідності дотримання.

Ключові слова: юридична освіта, професійна культура юриста, правова культура юриста, правосвідомість, професійна правосвідомість, гуманізм, правові цінності.

Постановка проблеми. Невід'ємним складником успішного реформування та подальшого стійкого розвитку українського суспільства є правове забезпечення цих процесів. Воно передбачає ефективне правове регулювання суспільних відносин, удосконалення чинного законодавства в рамках євроінтеграції, посилення боротьби зі злочинністю [5, с.90]. Злагожене функціонування всіх елементів механізму правового регулювання суттєво залежить від професійної підготовки юриста, яка вимагає «комплексного поєднання таких аспектів, як

правова освіта, формування правової культури, правової поведінки та певних професійно важливих психологічних властивостей особистості. Єдність у рішенні цієї задачі забезпечує підготовку юристів з високою професійною компетентністю» [7, с. 72].

Підготовка цивілізованих професіоналів повинна відповідати світовому рівню цивілізації, характерному ствердженню в житті ідей та норм гуманізму, демократії, правової держави і суспільства з ринковою економікою. Це невід'ємна частина і міжнародних освітніх стандартів [3].

Демократизація сучасного українського суспільства і гуманізація освіти висувають також підвищені вимоги до правосвідомості майбутніх юристів. Від цього залежить їх соціально-правова, громадянська активність, готовність брати участь у зміцненні законності та правопорядку. Майбутній юрист повинен усвідомлювати свої інтереси, знати права і вміти захищати їх законними засобами, виконувати обов'язки, поважати права й інтереси інших громадян, тому правосвідомість студентів-юристів має розвиватися у вузі під впливом цілеспрямованих дій організованого характеру [7, с. 75].

У підвищенні рівня правової культури та правосвідомості провідну роль відіграє правова освіта, орієнтована на формування знань, переконань, уявлень, оцінок і відчуттів, у яких відображається позитивне ставлення до чинного права та наявної правової системи. У цьому процесі юридична наука та юридична освіта виступають передумовою формування та розвитку ціннісних елементів правової культури, забезпечують ефективний вплив на стан правового мислення та свідомості майбутнього юриста.

Стан дослідження. Різні аспекти правосвідомості та професійної правової культури юриста, їх роль у правничій практичній діяльності розглядали такі вчені, як Є.В. Аграновська, Я. Аронов, М. А. Бурдонсова, Ю.М. Грошевий, С.Д. Гусарев, М.І. Козюбра, Є. М. Мануйлов, Н.М. Оніщенко, О. Ф. Скакун, Н. В. Рукольська, С.С.Сливка, О.Д. Тихомиров, Б. Чупринський та інші науковці.

Мета статті полягає в дослідженні ролі та місця правосвідомості та професійної культури юриста в процесі юридичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Юридична освіта – це послідовний (логічний) та цілеспрямований процес здобуття системи фахових знань, умінь та навичок у закладах вищої освіти, коледжах, училищах, спеціалізацією яких є юриспруденція, котрий офіційно засвідчується відповідним документом [12, с.192-194]. Юридична освіта у широкому значенні – це комплекс гуманітарних знань, правових технік, вмінь та компетенцій, що надаються правничими школами на основі

правової культури, філософії, ідеології та практики, спрямованих на створення та підтримку справедливого суспільства [4, с. 232-233].

На сьогоднішній день юридична освіта в сучасному українському суспільстві відіграє підвищену роль, що обумовлено складними процесами становлення нашої країни як правової держави, а також створення наукового підґрунтя правової системи і відповідної нормативно правової бази, включаючи її ефективне функціонування у всіх напрямках та складових. А наявний досвід державотворення беззаперечно свідчить, що проголошений в Україні конституційний принцип «верховенства права» не може бути втілений у життя без існування високоякісної системи юридичної освіти [13].

Юридичній освіті притаманне органічне поєднання теорії і практики. Звідси широкий діапазон теоретичних знань і практичних умінь, що виробляються під час правової підготовки, – від засвоєння духу права, його глибокого розуміння до уміння враховувати дрібні деталі, приймати відповідальні рішення, що стосуються долі людей. Проте призначення юридичної освіти полягає не тільки у передаванні фундаментальних і професійних знань про державу і право, але й у формуванні високої професійної правової культури. Адже покликанням юристів є не лише практичні проблеми правотворчості і правозастосування в сфері цивільних, кримінальних, житлових, сімейних і всіх інших правовідносин. Їхнє покликання, за великим рахунком, – ревне служіння Ідеї Права, її втіленню в нормах і принципах законодавства, в правопорядку [15, с. 44].

Центральною ідеєю системи юридичної освіти та підготовки професійних юридичних кадрів є формування високого рівня правової культури та правосвідомості майбутніх юристів, оскільки від якісного вирішення цієї задачі безпосередньо залежить професійний рівень випускника: його компетентність, усвідомлене розуміння цінності самого права, практична готовність до майбутньої професії, стійкість до професійної деформації тощо.

Професійна модель юриста втілює узагальнені об'єктивні вимоги до особисто-

сті юриста, виходячи з того, що в юриспруденції особистість – дієздатна особа, суб'єкт правових відносин, яка свідомо приймає рішення і несе відповідальність за свої діяння [3].

На думку дослідників, загальний професійний портрет особистості юриста включає в себе такі основні властивості: професійну спрямованість, морально-психологічну підготовленість, професійно-ділову підготовленість. Всі ці властивості взаємопов'язані з такими якостями як загальна і професійна освіченість, вихованість особистості, що удосконалюються разом з ними [1].

Принципові особливості правової культури юриста у порівнянні з культурою інших осіб полягають у тому, що вона належить до правової культури професійного рівня. Цей особливий рівень правової культури формується завдяки безпосередньому, щоденному зіткненню з правовими явищами, що має місце під час виконання юристами своїх посадових обов'язків. Цим особам властивий більш високий ступінь знання і розуміння правових явищ, ніж пересічним громадянам, а також особлива професійна поведінка. Усі правові рішення і дії юристів-професіоналів є більш компетентними, усвідомленими і мотивованими, ніж у громадян, які не мають системних юридичних знань. Професійний рівень культури відрізняється від побутового також інтенсивністю, гостротою прояву правових знань, правових настанов та ціннісних орієнтацій [15, с. 158-159].

Враховуючи те, що представники юридичної професії є носіями культурних цінностей у сфері права, своїми діями, рішеннями, манерою поведінки в цілому юристи впроваджують у площину реального життя не просто культуру, а цілу низку правових цінностей, що перебувають під охороною права: життя людини, її честь, гідність, недоторканність, свободу, справедливість тощо. Таким чином, для представників правничої професії наявність високого рівня правової культури є обов'язковим моментом та необхідною умовою якісного виконання професійного обов'язку [6, с. 323-326].

Вчені стверджують, що професійна культура правника характеризується

такими ознаками: повага юриста до позитивного і природного права, до норм моралі та високе почуття службового обов'язку; готовність юриста діяти відповідно до норм права в будь-якій ситуації та реалізовувати свій службовий обов'язок; вміння юриста застосовувати правові норми на практиці; знання юристом не тільки правових, а й моральних, корпоративних та інших соціальних норм; особиста правомірна поведінка юриста при здійсненні юридичної професійної практичної діяльності [2, с.19].

Як зазначає Б. Чупринський, професійна культура юриста є певним різновидом субкультури, що охоплює різні види культур, пов'язаних із особливостями юридичної професії. Професійна культура юриста – це «знання про певні елементи різних видів культур, які потрібні юристові в його професійній юридичній практичній діяльності» [14, с. 111].

М. Бурдоносова вказує, що професійна юридична культура має особливу специфіку та особливі сутнісні риси: правові цінності; рівень правової свідомості; способи практичної діяльності юристів; якісний стан правового життя юридичної спільноти; юридична освіта тощо. Розуміння сутності професійної культури правника тісно пов'язано з певним рівнем розвитку їх правової свідомості. Якщо юрист усвідомлює позитивну сутність правових явищ, то він і орієнтується в проблематиці та бере активну участь на всіх стадіях правового регулювання [5, с. 90].

К. Бабенко, досліджуючи європейський досвід формування правосвідомості і правової культури майбутніх юристів, зазначає, що в сучасній Європі достатньо уваги приділяється навчанню і вихованню студентів юридичних освітніх закладів в дусі ідей глобального розуміння світу, взаєморозуміння між народами, визнання миру як найвищої цінності в умовах збереження людства на землі, визнання цілковитої рівності людей незалежно від нації, статі, політичних переконань, визнання свободи, прав, розвитку здібностей, переконань кожним громадянином в рамках закону як найважливішого призначення цивілізованого правового суспільства, необхідності створення і зміцнення пра-

вового суспільства, покликаного стояти на захисті законних інтересів громадян. Одним із завдань є формування мислячої особистості, громадянина своєї країни і світу, який усвідомлює своє місце і призначення своєї діяльності в суспільстві і в світі, зорієнтованого на збереження і зміцнення загальнолюдських цінностей [3; 11].

Гуманістична спрямованість змінює уявлення про цілі освіти в сторону гармонійного розвитку особистості. В умовах кардинальних змін в ідеології, суспільного життя воно бачиться по-новому. Нині цілі освіти передбачають розвиток тих здібностей особистості, які потрібні їй і суспільству [7, с. 77].

Як зазначає С. Кононенко, «розвиток правосвідомості у студентів вищих навчальних закладів є керованим процесом, який спрямований на формування особистості в освітньому процесі». Автор зазначає, що «управління розвитком правової свідомості студентів включає такі ланки: формування цілей, програмно-цільове планування, прийняття рішень, контроль виконання рішень, коригування діяльності, аналіз зворотного зв'язку, визначення ефективності виконаної роботи» [7, с. 77].

На думку Л. Макаренко правосвідомість є властивістю психіки суб'єкта відбивати у відчуттях, уявленнях і думках об'єктивно існуючу правову дійсність і правову культуру як належність цієї дійсності. Як така правосвідомість не належить об'єктивній дійсності, а є атрибутом самого суб'єкта, у діяннях якого (правомірних або протиправних) вона себе виявляє як дійсна правосвідомість. Правосвідомість є практичним складником права, оскільки вона включається в процес створення й функціонування права в суспільстві правовою діяльністю суб'єктів, тобто реалізується в правовому процесі як суб'єктивний аспект правової діяльності. Лише в реалізації правосуб'єктності об'єктивно виявляється якість правосвідомості конкретного суб'єкта права, її дійсний зміст для сприйняття його всіма іншими суб'єктами. Правова практика є критерієм істинності не тільки правових знань, а й ціннісних оцінок кожною людиною правової дійсності –

тих знань та оцінок, якими «заповнена» її правова свідомість [9, с. 290].

Свідомість юриста здатна, як і свідомість загалом, відображати об'єктивну дійсність, властиву тільки конкретній особистості, реалізуючись у теоретичних, пізнавальних, оціночних діях, в освіті, вихованні та саморозвитку. Вона дозволяє суб'єкту самовизначитися, сформувати своє ставлення до юридичної діяльності, до себе як фахівця іншим суб'єктам, долати окремі професійні труднощі і вирішувати для себе проблему сенсу вибору юридичної професії [7, с. 76].

У визначенні моделі професійної свідомості юристів фундаментальною основою та складовим елементом є логіко-нормативний блок, до якого належать обсяг та глибина правових знань, рівень юридичного мислення. Знання права становлять конкретну вимірну категорію, мають свою структуру та поділяються на фундаментальні, галузеві, первинні та вторинні, знання про чинне право та про окремі закономірності його функціонування [6, с. 323-326].

Іншою складовою професійної свідомості, яка має психологічне походження, слід назвати високу повагу до права та глибоку переконаність у необхідності свідомого виконання його вимог, сприйняття права як найвищої соціальної цінності; установка на активну правомірну і професійно значущу поведінку, яка передбачає готовність до виконання будь-якого професійного обов'язку, точне і неухильне застосування вимог правових норм, принципів у боротьбі з правопорушеннями, прагнення до справедливості, визнання необхідності самовдосконалення та ін. [6, с. 323-326].

Правоціннісний компонент у правосвідомості студента юридичних спеціальностей виражається у тому, що для нього право загалом і конкретна правова норма, зокрема, є особистісними цінностями, які слугують спонукальною силою власної правомірної поведінки у будь-яких ситуаціях. Тим самим визнається, що правові моделі та настанови у буденному житті юриста відіграють не менше значення, ніж у професійному [10, с. 25-26].

Висновки. Отже, формування правової культури і правосвідомості майбут-

ніх юристів під час отримання правової освіти, має ґрунтуватися на роз'ясненні призначення і сенсу правових настанов, що сприятиме глибокому усвідомленню їх ролі, соціальної значимості, доцільності і необхідності дотримання.

Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, виконання професійних обов'язків у сфері права, до постійного розвитку, самоосвіти та вдосконалення, а також реалізації набутих знань, умінь та навичок, бути відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів [8].

Різновекторний освітній процес необхідно гармонізувати, зорієнтувати на розширення світогляду здобувачів вищої освіти, розвиток їхніх розумових здібностей та критичного мислення, виховання ціннісного ставлення до прав і свобод людини та верховенства права, уміння застосовувати здобуті знання для правового захисту законних інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Андрощук А.Г. Сучасні вимоги до професії юриста в німецьких умовах розбудови єдиної Європи. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2006. Т. 2. 528 с.
2. Аронов Я., Француз А. Й. Загальна характеристика законодавства та норм, які мають вплив на формування професійної культури юриста. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. Київ. 2016. Вип.22. С. 18-22.
3. Бабенко К. А. Управління процесом формування правосвідомості та правової культури майбутніх спеціалістів в умовах євроінтеграції. *Theory and methods of educational management*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2016_2_3.
4. Бондар Н.А. Юридична освіта в Україні в умовах глобалізації: історико-правове дослідження: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»). *Сумський національний аграрний університет*. Суми. 2021. С. 232-233.
5. Бурдоносова М. А. Професійна культура юристів: поняття, сутність і фактори формування. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/84/2168/4704-1?inline=1c.90>
6. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності). Навчальний посібник. Київ: Знання, 2005. 655 с.
7. Кононенко С.В. Структурно-функціональні компоненти процесу розвитку професійної самосвідомості фахівців юридичного профілю. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 11. С. 72–79 .
8. Концепція розвитку вищої юридичної (правничої) освіти. URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/34815.pdf>
9. Макаренко Л.О. Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 / Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ, 2019. С. 290.
10. Міхайліна Т.В. Роль правової освіти у формуванні правосвідомості молоді. С.25-26. URL: <https://jyuosv.donnu.edu.ua/article/view/3801/3834>
11. Мозоль Н.І. Концепція розвитку юридичної освіти в структурі стратегії розвитку вітчизняної освіти. *Круглий стіл «Юридична освіта: осмислення, виклики та перспективи (пам'яті Юрія Бондаря)»*; м. Київ, 26 березня 2020 року. С. 66-67.
12. Орлова О. О. Юридична освіта та юридична клініка: форми правового виховання чи правової освіти? *Юриспруденція XXI століття: наук. конф. 14 листопада 2007 р.: зб. тез*. Донецьк, 2008. С. 192–194.
13. Сущенко В. М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-33.pdf>
14. Чупринський Б. Правова культура як основний складник професійної культури юриста. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Випуск 27. С. 110-114.
15. Юридична деонтологія: Підручник /Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. та ін. За ред. В.Д. Ткаченка. Харків: Одиссей. 2006. 256 с.

Pavliuk N. V. The role of legal education in the formation of professional legal culture and legal awareness of future lawyers

The article is devoted to the study of the formation of legal culture and legal awareness of future lawyers in the process of legal education. It is emphasized that the training of civilized professionals must correspond to the world level of civilization, the characteristic affirmation in life of the ideas and norms of humanism, democracy, the rule of law and a society with a market economy. The democratization of modern Ukrainian society and the humanization of education also put forward increased requirements for the legal awareness of future lawyers. Their socio-legal, civic activity, and readiness to participate in strengthening the rule of law and law and order depend on this. The central idea of the system of legal education and training of professional legal personnel is the formation of a high level of legal culture and legal awareness of future lawyers, since the professional level of the graduate directly depends on the qualitative solution of this task: his competence, conscious understanding of the value of the law itself, practical readiness for the future profession, resistance to professional deformation, etc. The formation of legal culture and legal awareness of future lawyers during legal education should be based on explaining the purpose and meaning of legal guidelines, which will contribute to a deep understanding of their role, social significance, expediency and necessity of compliance. Applicants for legal education must be prepared to protect human rights and fundamental freedoms, establish the rule of law, fulfill professional duties in the field of law, to continuous development, self-education and improvement, as well as to implement the acquired knowledge, skills and abilities, be committed to the principles of human and professional dignity, justice, equality, impartiality, independence, empathy and adherence to high ethical standards. Therefore, the formation of legal culture and legal awareness of future lawyers during legal education should be based on explaining the purpose and meaning of legal guidelines, which will contribute to a deep understanding of their role, social significance, feasibility and the need to comply with them.

Key words: legal education, professional culture of a lawyer, legal culture of a lawyer, legal awareness, professional legal awareness, humanism, legal values.